

100. výročí zpřístupnění Zbrašovských aragonitových jeskyní

Barbora Šimečková

Zbrašovské aragonitové jeskyně leží v areálu lázní Teplic nad Bečvou na střední Moravě. Byly objeveny na přelomu let 1912/1913 v katastru obce Zbrašova (od roku 1960 obec Teplice nad Bečvou). Zpřístupnění jeskyní pro veřejnost v roce 1926 představovalo radikální stavební úpravu s výrazným zásahem do přírodních

prostor a jejich výplní. Návštěvní trasa měří 375 m, délka celého dosud známého jeskynního systému 1 435 m. Jsou součástí národní přírodní památky Zbrašovské aragonitové jeskyně, vyhlášené roku 2003 na rozloze 7,74 ha. Jejich ochranu, péči a provoz zajišťuje Správa jeskyní České republiky, státní příspěvková organizace.

Obr. 1: Skupina zbrašovských „havířů“ v Jurikově dómě, 1918. V popředí objevitel Josef Chromý (1869–1943), zcela vlevo jeho nejmladší syn Josef (1911–1969). Archiv Obecního úřadu Teplice n. B.

Obr. 2: Nový vchod do jeskyní z údolního svahu Bečvy, po roce 1914. Archiv Obecního úřadu Teplice n. B.

První sestupy do podzemí

Okolnosti objevu jeskyní v obecním vápencovém lomu Na Baránce bratry Josefem a Čeňkem Chromých byly již popsány při příležitostech stého a stodesátého výročí, mj. i na stránkách tohoto časopisu (Šimečková 2013, 2023). Oproti objevu bývá zpřístupnění jeskyní širší pojem i dlouhodobější proces. Není dílem jediného okamžiku, ale postupných událostí a činností. Je výsledkem obrovského množství lidské práce, fyzické dřiny, organizačního umu, znalostí a především nezlomné vůle. Podílil se na něm nespočet často neznámých lidí, jeskyňářů, zaměstnanců, dobrovolníků, odborníků mnoha profesí. Všechny ani neznáme jménem, ale ta jsou natrvalo vepsána v jejich společném díle. K devadesátému výročí zpřístupnění Zbrašovských aragonitových jeskyní vyšla zatím jen krátká připomínka (Šimečková 2016), nyní přichází příležitost pro podrobnější prezentaci.

V případě Zbrašovských jeskyní se objevitelé hned od počátku snažili o usnadnění přístupu širší veřejnosti. Po celý rok 1913 museli odvážlivci do podzemí obtížně sestupovat propasťovitým, 42 metrů hlubokým Objevitelským komínem, tehdy nazývaným Starý vchod. K tomuto účelu postupně spojili deset třímetrových žebříků z jedlového dřeva, zavěšených svisle na drátech, kombinovaných s horizontálními úseky

„lešení“, přičemž sestupující byl jištěn hasičským konopným lanem a svítil si karbidovou svítlou. Stejnou cestou se pak museli také dostat zpátky na povrch. Josef Chromý popisuje sestup takto: „*Abychom otvorem tímto dostali se dále, sestoupíme do malé prohlubiny, posadíme se na blátivý horní okraj balvanu a rukama uchopíme se drátů, které za účelem zavěšení žebřů otvorem nad naší hlavou procházejí. Lucernu zavěšíme si na předloktí pravé ruky, načež sklouzneme asi o půl metru po šikmé ploše balvanu k níže kolmo pod námi upevněnému žebří, levou nohou zachytíme se hořejšího okraje žebře a držíce se pevně za zmíněné dráty, provedeme svým tělem obrát 90°, ovšem, že výkon ten není parádní.*“ (Chromý 1913)

Potřebnou odolnost zřejmě osvědčili pouze zapálení jeskyňáři (řečeno dnešní terminologií, tehdy se toto označení ještě nepoužívalo) a pravděpodobně jen velmi omezený počet „návštěvníků“. Veškeré práce v jeskyních, výstroj a nářadí financovaly z vlastních prostředků rodiny objevitelů Josefa a Čeňka Chromých a mnoha jejich spolupracovníků, sdružených v tzv. Sboru dobrovolných zbrašovských havířů. Vstupné do jeskyní tak představovalo vítaný příspěvek. O skupině prvních jeskyňářů se v dobovém tisku dočteme: „*Pracovali pouze nedlouho sami dva, neboť přibývalo pracovníků, až se utvořil*

tzv. Sbor dobrovolných zbrašovských havířů, který nejen svou ochotou a obětavostí, ale i svorností, vytrvalostí a ukázněností získal si neocenitelných zásluh o zdařilé objevné práce a zčásti též o zpřístupnění jeskyní. Tito nezištní pracovníci sklízeli začasť za svoji namáhavou a nebezpečnou práci posměch a jiné nepříjemnosti, naproti tomu získali si sympatii mnohých lázeňských hostů, kteří radostně vítávali hlouček otrhaných a umazaných havířů, ubírajících se za večerů na práci do podzemí.“ (Chromý 1929)

Nový vchod a úpravy terénu v jeskyních

Během roku 1913 se „zbrašovským havířům“ podařilo objevit všechny hlavní prostory od první jimi objevené – Jurikova domu – až po Zasedací síň. Z ní také našli chodbu vedoucí k povrchu do lesnatého svahu nad řekou Bečvou. Se souhlasem majitelky pozemku, hraběnky Antonie z Althanů, zde v roce 1914 otevřeli nový vchod, portál vyzdili kamenem, osadili železná vrata a za nimi padesát dřevěných schodů do podzemí. Tento pohodlnější Nový vchod nahradil nebezpečný sestup Objevitelským komínem a po následných úpravách se využívá doposud. Původní kamenný portál je dnes zazděný v základech provozní budovy, která na něm postupně vyrostla.

Řady jeskyňářů se rozrůstaly, koncem roku 1925 založili spolu se zemskými institucemi Spolek pro udržování zbrašovských jeskyní v Hranicích, který dokončil úpravy návštěvní trasy pro veřejnost. Chodby byly rozšířeny, balvanitá dna srovnána, odstraněno bahno, vybetonovány chodníky a schody se zábradlím a trasa elektricky osvětlena. S těžkými fyzickými pracemi v závěru zpřístupňovacích úprav vypomohli vojáci – dobrovolníci z hranické posádky. Je třeba také zdůraznit, že veškeré práce v podzemí včetně volby konfigurace návštěvní trasy komplikovalo neviditelné nebezpečí – nedýchatelné koncentrace oxidu uhličitého v níže položených prostorách, tzv. plynových jezerech.

Souběžně probíhal také odborný výzkum jeskyní, zejména jejich výplní, zasílání vzorků a konzultace jeskyňářů s odborníky své doby. Po prokázání výskytu aragonitu středoškolským profesorem Emanuelem Michalem v roce 1927 se dosavadní název Zbrašovské krápníkové jeskyně v literatuře postupně mění na Zbrašovské aragonitové jeskyně.

Obr. 3: Gallašův dóm před rekonstrukcí návštěvní trasy v letech 2003–2005.
Foto Petr Zajíček

Obr. 4: Gallašův dóm po rekonstrukci. Odstraněny horninové zakládky, zamaskováno odsávací potrubí, betonové schody nahrazeny nerezovým schodištěm.
Foto Petr Zajíček

Původní návštěvní trasa

O vlastním průběhu zpřístupňovacích prací mezi léty 1913 až 1926 máme jen kusé informace, prakticky jen ty, které jsou dohledatelné v dobovém tisku. Veškeré materiály Spolku pro udržování zbrašovských jeskyní, mapovou dokumentaci, rukopisné poznámky a deníky objevitelů spravovala po otcově smrti paní Ludmila Chromá, dcera objevitele Josefa. Zemřela v roce 1980 bez přímých dědiců, zmíněná sbírka byla nešetrným úředním postupem při pozůstalostním řízení určena k likvidaci a vyvezena na skládku. Pro pokračovatele v oboru tak vznikla nenahraditelná ztráta. Neznáme dokonce ani přesné datum oficiálního otevření jeskyní pro veřejnost, v literatuře se podařilo nalézt pouze rok – 1926 – a dochované fotografie z tohoto období se dají prakticky spočítat na prstech jedné ruky.

I po zpřístupnění však byla prohlídka jeskyní stále poměrně fyzicky náročná, s překonáváním

výrazných výškových rozdílů, a trasa byla provozována jako obousměrná. Návštěvníci sestoupili do podzemí strmou vstupní chodbou, prošli celým systémem až do Jurikova dómu, kde se otočili toutéž cestou nazpět. Z Křížovatky sestoupili po schodišti do Mramorové síně, z ní vystoupali zase zpátky na Křížovatku a po strmém vstupním schodišti se vrátili nahoru do provozní budovy. Jeskyně byly návštěvníkům přístupny i v zimním období a prohlídku jim zpříjemňovala zdejší stálá průměrná teplota ovzduší okolo 14,5 °C.

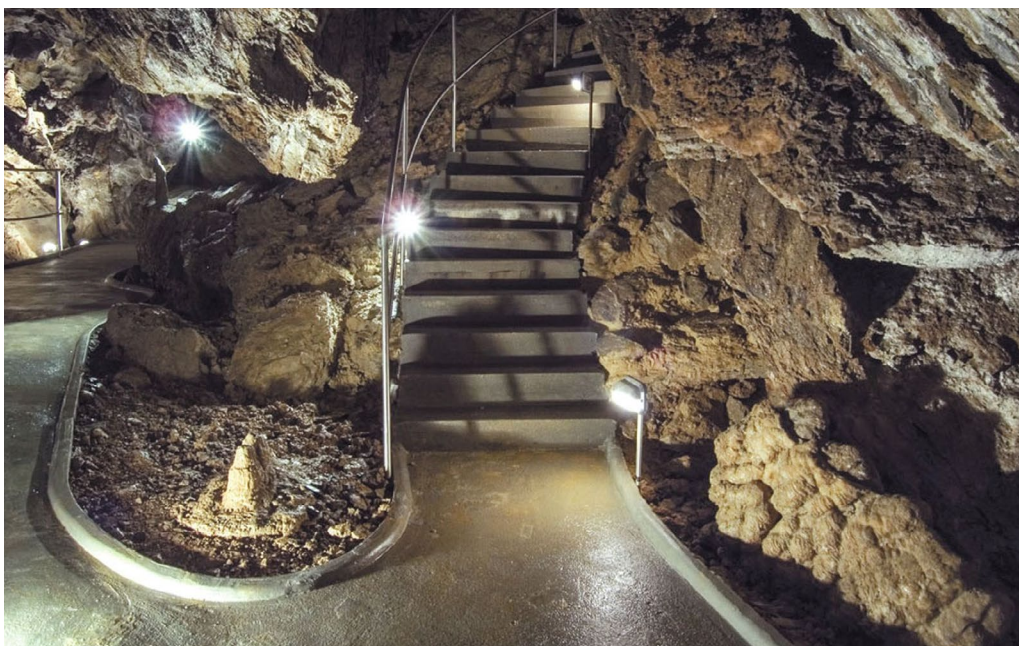
Teprve mnohem později (1956) byl vyražen 40metrový východový tunel, který usnadnil odchod výprav z poslední zpřístupněné prostory – Mramorové síně – ven na nábřeží Bečvy. A až v rámci celkové rekonstrukce návštěvní trasy v letech 2003–2005 byla proražena 80metrová spojovací štola, která propojila návštěvní trasu do okruhu a ukončila nepříjemné vracení se návštěvníků v „protisměru“.

Negativní důsledky zpřístupnění

Provedené zpřístupňovací úpravy odpovídaly technickým a finančním možnostem doby a nerespektovaly vždy charakter jeskynních prostor a morfologii původního terénu. Vzhledem ke značnému převýšení vstupní chodby nebylo v tehdejších silách transportovat veškerý přebytečný horninový materiál na povrch mimo jeskyně, jak je běžnou podmínkou dnes. Jeskyňáři jej tedy (obdobně jako horníci) ukládali do bočních výklenků v podobě tzv. zakládek a tyto rozsáhlé rovnané odvaly lemovaly dlouhé úseky podél prohlídkových chodníků. Jejich postupné vyklízení z návštěvní trasy bylo zahájeno v roce 1996 a ukončeno celkovou rekonstrukcí trasy v roce 2005, poté se přesunulo do nezpřístupněných prostor a definitivně skončilo v roce 2012. Celkový objem redeponovaných horninových odvalů dosáhl bezmála 1 200 m³ a mnoha jeskynním zákoutím tak byla navracena jejich původní podoba před zpřístupňovacími zásahy.

Obr. 5: Koblihová síň před rekonstrukcí návštěvní trasy v letech 2003–2005. Foto Petr Zajíček

Obr. 6: Koblihová síň po rekonstrukci. V místě vyklizených zakládek instalováno schodiště kopírující tvar skalní stěny, odsávací hadice zamaskována, okraj betonových ploch ohraničen zvýšeným lemem pro odvod oplachové vody mimo jeskyně. Foto Petr Zajíček

Podrobnější popis těchto zásahů publikovala Šimečková (2005; 2010; Šimečková, Geršl eds. 2013, s. 194–197).

Plíživým, zpočátku neviditelným, avšak podstatně nebezpečnějším důsledkem se ukázalo napadení aragonitové výzdoby mikroskopickými houbami a plísněmi, které se rozvinulo kvůli prachu a textilním vláknům uvolněným z oděvů návštěvníků a usazeným na aragonitových krystalech za

dlouhá léta provozu. Výzkum tohoto bezprecedentního problému na hranici několika vědních oborů trval téměř 30 let (1991–2018) a vyústil v pravidelné ošetřování aragonitové výzdoby speciálním sanačním postřikem, udržitelným i z dlouhodobého hlediska. Podrobněji viz Geršl, Hanuláková, Šimečková, (2008; 2018).

Ani vyrazení východového tunelu v roce 1956 nezůstalo bez následků. Propojení vnitřních

prostor jeskyní s venkovním prostředím zvýšilo dynamiku proudění vzduchu a destabilizovalo zdejší choulostivé mikroklima, což vyřešilo do-datečně osazení větrných dveří ve vstupu do tunelu z Mramorové síně. I nadále však zůstává východový tunel Achillovou patou při povodních v řece Bečvě, přestože se nachází cca 3,5 m nad její normální hladinou. Ohrožení jeskyní znečištěnou přívalem vodou se již také podařilo technickými úpravami eliminovat – blíže viz Šimečková (2011; 2024).

Sto let od zpřístupnění a co dál

Ke 100. výročí zpřístupnění Zbrašovských aragonitových jeskyní připravila Správa jeskyní ČR několik akcí pro veřejnost. Do provozu byl slavnostně uveden nový přístřešek pro návštěvníky poblíž provozní budovy, dokončený v loňském roce. Příznivý ohlas zaznamenaly jak Jeskyňářský den pro děti, prohlídky jeskyní v historických kostýmech, tak i beseda pro pamětníky. Turisté ocenili výroční razítko a příležitostné suvenýry. Návštěvní trasu obohatily tři historické fotografie z období zpřístupňování, umožňující srovnání tehdejší a dnešní podoby daného místa.

Návštěvníci se často ptají, zda se do budoucna návštěvní trasa prodlouží o nově zpřístupněné prostory. V současnosti se o ničem podobném neuvažuje a nejsou ani objeveny žádné další prostory vhodné ke zpřístupnění. Prohlídka návštěvní trasy o délce 375 m trvá necelou hodinu, což je i optimální čas pro soustředěnou pozornost a pohodlí návštěvníků, zejména dětí.

Zásadní podmínkou veškerých zpřístupňování, úprav či technických zásahů kdekoli v jeskyních musí být vždy detailní posouzení rizik a dopadů na dochovaný stav lokality z pohledu ochrany přírody a dosavadního odborného poznání. Argumenty domnělého „zatraktivnění“ prohlídky a následného komerčního efektu zůstávají většinou jen v rovině zbožných přání a zařazení nových úseků trasy ani vždy nutně nezvyšuje edukační hodnotu výkladu. Nejblíží budoucnost půjde tedy spíše cestou „zpřístupňování“ nových odborných poznatků, zařazení více didaktických prvků a alternativních forem průvodcovských výkladů. Prioritou však stále musí zůstat vyvážená prezentace unikátní přírodní lokality a důraz na její ochranu. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz